

АМЕРИК БОЛОН МОНГОЛ ДАХЬ ДЭЭД БОЛОВСРОЛТОЙ ХҮМҮҮСИЙН ЦАЛИН ЮУГААРАА ТӨСТЭЙ ВЭ?¹³

Д.Лхагвасүрэн,
МУИС, Канадын Конкордиа их сургууль, CIREQ
З.Манлайбаатар,
МУИС, ЭЗСЭШХ, IRIM судалгааны хүрээлэн

1. Оршил

Сүүлийн 20 гаруй жилийн турш Монголд их, дээд сургуульд суралцаж буй оюутнуудын тоо тасралтгүй өслөө. Дээд боловсролтой залуусын тоо өсөхийн хэрээр, дээд боловсрол нь өнөөгийн нөхцөлд оновчтой сонголт мөн эсэхэд эргэлзсэн яриа цөөнгүй гарах болов. Үзэл бодлын эдгээр илэрхийлэл тоо баримт бага түшсэн, тухайн нэгэн тохиолдлыг дөвийлгөсөн байх нь элбэг. Жишээлбэл, 600 мянган төгрөгийн цалинтай багшийг 2 сая төгрөгийн цалинтай тогоочтой харьцуулан дээд боловсрол хэрэгтэй эсэхийг дүгнэх нь өрөөсгөл юм. Дор хаяж бид, бага ангийн багшийн ажлын байрны тоо, өндөр зэрэглэлийн тогоочийн ажлын байрны тоо газар тэнгэр шиг зөрүүтэй гэдгийг бодолцох хэрэгтэй.

Дээд сургууль төгсөөгүй атлаа дээд сургууль төгссөн хүмүүсээс илүү цалинтай залуус байдаг ч, боловсролтой хүмүүс дунджаар илүү өндөр цалинтай байдаг нь дэлхийн улс орнуудын өнөөгийн тоо баримтаас ажиглагддаг түгээмэл зүй тогтол юм. Боловсрол, цалин хоёрын энэхүү хүчтэй эерэг хамаарлыг өнгөрсөн үеийн тоо баримтаас ч ажиглаж болно. Дундаж хүмүүсийн хувьд цалин нь боловсролоос хамааран өсдөг зүй тогтолд үндэслэн боловсролыг хөрөнгө оруулалт гэж ойлгож болно. Тэгвэл “Энэ хөрөнгө оруулалт хэр өгөөжтэй вэ?” гэсэн асуулт зүй ёсоор гарна.

Дэлхий нийтийн хэмжээнд, дээд боловсрол хувь хүний орлогод ямар нөлөө үзүүлж байгааг судалсан олон ажил байдаг. Харин манай улсын хувьд энэ чиглэлийн ойлголт бүрэлдэж буй боловч, тоон судалгаа харьцангуй бага хийгджээ. Бид энэхүү судалгаагаар Монголд дээд боловсролтой хүмүүс нас чацуу, дунд боловсролтой хүмүүсээс хэдэн хувь өндөр цалин авч байгааг хэмжлээ. Энэхүү хэмжүүрээр Монголын хөдөлмөрийн зах зээл дээрх дээд боловсролын өгөөж АНУ-ын хөдөлмөрийн зах зээл дээрх дээд боловсролын өгөөжтэй ойролцоо бөгөөд Европын олон орныхоос өндөр байна.

Мөн, бид энэхүү судалгаагаараа их дээд сургуульд суралцагсдын тоо дээд боловсролтой хүмүүсийн дундаж цалинд сөргөөр нөлөөлж болох тухай хэлэлцлээ. Боловсролын өгөөж нь хот, хөдөөгийн хооронд их ялгаатай байгаа бөгөөд боловсрол өндөртэй хүмүүс хот руу илүү ихээр нүүж байна.

Бид энэхүү шинжилгээнд Үндэсний статистикийн хорооны “Ажиллах хүчний судалгаа” (АХС) -ны 2013 оны тоон мэдээллийг ашигласан. Уг тоон мэдээлэл нь олон улсын нийтлэг шаардлагыг хангасан, жил бүр нийслэл болон 21 аймгийн 12 мянга гаруй өрхийг хамруулдаг томоохон түүвэр судалгааны дүн юм. Бид энд 16-54 насны 26 мянга орчим хүний тоон мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийлээ.

2. Дээд боловсролын өгөөж

Үндсэн асуултууд

Цалин бол хөдөлмөрийн зах зээл дээрх үнэ юм. Тухайн ажилчин мэдлэг, ур чадвар, туршлага өндөртэй буюу хүмүүн капитал илүү хуримтлуулсан бол цалин нь өндөр тогтоогдоно. Монгол хүмүүсийн боловсролын түвшин дээшлэх тусам дундаж цалин тогтвортой өсч байгааг АХС -наас

¹³Энэхүү судалгааны зарим хэсэг нь Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яам, Азийн хөгжлийн банкны хэрэгжүүлж буй Дээд боловсролын шинэчлэлийн төслийн хүрээнд IRIM судалгааны хүрээлэнгийн гүйцэтгэсэн “Дээд боловсролыг хөдөлмөрийн зах зээлтэй уялдуулах нь” зөвлөх үйлчилгээгээр гүйцэтгэсэн шинжилгээ юм. Энэхүү судалгаанд эрдэм шинжилгээний туслах ажилтнаар ажилласан Г.Нямбаярт чин сэтгэлийн талархал илэрхийлэе.

хялбархан харж болно. Харин, энэ өсөлт хэр өндөр вэ? Бусад оронтой харьцуулахад, манай хөдөлмөрийн зах зээл дээрх боловсролын өгөөж хэр вэ?

Минсерийн тэгшитгэл

Бид боловсролын өгөөжийг хэмжихдээ 60 шахам жилийн түүхтэй Минсерийн тэгшитгэлийг ашиглалаа (Mincer, 1958). Энэ тэгшитгэл бол хүмүүсийн нас буюу ажлын туршлага, боловсрол нь тэдний цалинд хэрхэн нөлөөлдгийг тогтоосон хамаарал юм. Минсерийн тэгшитгэл хэдийгээр хялбар боловч, олон улс орны, олон жилийн тоо баримтыг системтэй, ойлгомжтой тайлбарладаг тул маш өргөнөөр хэрэглэгддэг (Claudio & Patrinos, 2014; Crivellaro, 2012). Уг загвар ёсоор, хөдөлмөрийн бүтээмжийн түвшин болон ахиуц бүтээмж нь ажилтны наснаас хамаарч өөрчлөгдөнө.

Бид судалгаандаа Монголын АХС -нд ашиглаж буй дараах 6 боловсролын түвшинг авч үзсэн. Үүнд: бүрэн дундаас доош, бүрэн дунд, техник мэргэжлийн дунд, тусгай мэргэжлийн дунд, дипломын дээд болон бакалавр, дипломын дараах, гэх мэт. Эхлээд боловсролын өгөөжийг дараах энгийн загвар ашиглан шугаман регрессийн аргаар үнэллээ:

$$\log(\text{wage}) = \gamma_0 + \gamma_1 \cdot \text{age} + \gamma_2 \cdot \text{age}^2 + \sum \beta_j \cdot \text{edu}_j.$$

Энд wage нь тухайн хүний сарын дундаж цалин, age нь нас, edu_j нь боловсролын түвшин j -д харгалзах дамми буюу индикатор хувьсагч. Өөрөөр хэлбэл, тухайн хүний боловсролын түвшин j үед $\text{edu}_j = 1$, бусад тохиолдолд $\text{edu}_j = 0$ байна. Энэхүү үнэлгээний үр дүнг хялбарчлан дараах хүснэгтэд харуулав.

ХҮСНЭГТ 2. БОЛОВСРОЛЫН ӨГӨӨЖ

Боловсролын түвшин	Өгөөж
Бүрэн дундаас доош	-39%
Бүрэн дунд	0%
Техник мэргэжлийн дунд	11%
Тусгай мэргэжлийн дунд	17%
Дипломын дээд болон бакалавр	41%
Дипломын дараах	54%

$N = 13\ 594$

Тэмдэглэл: Энэ хүснэгт тухайн хүн бүрэн дунд боловсролтой, нас чацуу хүнтэй харьцуулахад цалин нь дунджаар хэдэн хувь зөрүүтэй байхыг харуулна. Бүх хувьсагч 99%-ийн итгэх түвшинд статистикийн хувьд ач холбогдолтой.

Хүснэгтээс харвал, нас чацуу хүмүүсийг харьцуулахад, бакалаврын боловсролтой хүн бүрэн дунд боловсролтой хүнээс дунджаар 41% өндөр цалин авч байна. Жишээлбэл, бүрэн дунд боловсролтой 25 настай залуу 500 мянган төгрөгийн цалинтай байхад түүнтэй чацуу дээд боловсролтой залуу ойролцоогоор 700 мянган төгрөгийн цалинтай байна гэсэн үг юм.

Бусад оронтой харьцуулахад

АНУ-ын сүүлийн 40 жилийн тоогоор, дээд боловсролын харьцангуй өгөөж 41% байна (Lkhagvasuren, 2014). Энэ нь дээд боловсролын өгөөж АНУ, Монголын хооронд мэдэгдэхүйц ялгаагүй байна гэсэн үг юм. Европод энэ өгөөж АНУ-ынхаас бага байдаг (Krueger, 2010; Crivellaro, 2012). Бид цаашид энэхүү харьцангуй өгөөжийг дээд боловсролын өгөөж (college premium) гэсэн нийтлэг нэр томъёогоор илэрхийлнэ.

Энэ бүхэн нь Монгол дахь дээд боловсролтой хүмүүс, АНУ дахь дээд боловсролтой хүмүүстэй адил цалинтай гэсэн үг биш юм. Харин дунд боловсролтой хүний дундаж цалинг дээд

боловсролтой хүний дундаж цалинтай харьцуулсан харьцаа нь Монгол ба АНУ-д ойролцоо байгааг илэрхийлнэ. Өөрөөр хэлбэл, Монголын дээд боловсролын байгууллагуудын дунд сургуулиас элсэж суралцсан хүндээ өгөх өгөөж, үр дүнгийн хувьд АНУ болон Европын орнуудын жишгээс дутахааргүй байна гэж дүгнэж болох юм. Нэмж хэлэхэд, улс орнуудын дээд боловсролын өгөөж харилцан адилгүй байдаг. Үүнд олон хүчин зүйл нөлөөлж болно. Жишээлбэл, бидний доор тайлбарласанчлан, дээд сургуулийн боловсролын өгөөж нь нийт хамралтын тооноос хамааран хүчтэй буурч болно.

Их дээд сургуульд сурах нь хэр сайн хөрөнгө оруулалт вэ?

Монголын их, дээд сургуулийн төгсөгчид дээд боловсролд оруулсан хөрөнгө оруулалтаа ямар хугацаанд нөхөх боломжтой вэ? Энэхүү асуултад хариулахын тулд дараах ойролцоо тооцоог хийж үзье. Уг хөрөнгө оруулалтын шууд зардал буюу сургалтын төлбөрийг жилд ойролцоогоор 2 сая төгрөг гэж үзье. Харин дээд боловсролын өгөөж болох дунд боловсролтой ажилтны дундаж цалингаас илүү гарах дундаж хэмжээ нь дээрх жишээнд сарын 200 мянган төгрөг буюу жилийн 2.4 сая төгрөг байна. Өөрөөр хэлбэл, их дээд сургуулийн төгсөгчид 4 жилийн сургалтын төлбөрийн зардлаа 3 жил гаруйн дотор цалингийн зөрүүгээрээ нөхөж байна. Гэхдээ энэ тооцоонд сурч байх үеийн алдагдсан боломжийн зардал болох хөдөлмөрийн орлогыг тооцоогүйг анхаарна уу. Хэрэв уг боломжийг тооцвол, 10 орчим жилийн дотор хөрөнгө оруулалтаа нөхөж болно гэсэн тооцоо гарна. Гэхдээ энэ нь харьцангуй хялбар тооцоо юм. Тухайн оюутан дээд сургуульд сурч байхдаа ажил эрхлэх боломжтой бол арай цөөн жил гарах нь ойлгомжтой.

Боловсролын өгөөж төгсөгчдийн тооноос хамаарах нь

Их, дээд сургуульд элсэх оюутнуудын тоо өсөх тусам суурь чадвар багатай залуус илүү олноор хамрагдах магадлал өснө. Тэдгээр нэмж орсон оюутнууд дээд боловсролтой төгсөгчдийн дундаж цалинг хүчтэй доош татаж болно. Мөн, төгсөгчдийн тоо нэмэгдэхийн хэрээр хөдөлмөрийн зах зээл дээрх боловсролтой хүмүүсийн нийлүүлэлт нэмэгдэнэ.

Энэ нөлөө манай улсад ихээхэн хамаатай байж болох юм. Нэг талаас, дээд боловсролын хамрагдалт сүүлийн жилүүдэд тасралтгүй өссөн. Үүнтэй холбоотойгоор дээд боловсролтой хүмүүсийн эзлэх хувь ахмад хүмүүсийн дунд бага, харин залуусын дунд харьцангуй өндөр болжээ. Нөгөө талаас, дээд боловсролын өгөөж нь ахмад болон залуу үеийнхний хооронд харьцангуй ялгаатай байна. Доорх хүснэгтэд үзүүлсэнчлэн, дээд боловсролын өгөөж нь 41-54 насны ахмад хүмүүсийн дунд 54% байхад 23-30 насны залуусын дунд 30% байна.

ХҮСЦЭЭТ 3. ДЭЭД БОЛОВСРОЛЫН ӨГӨӨЖ, ҮСЭГЭЙН БҮЛЭЭЭД				
		23-30	31-	41-
		нас	40 нас	54 нас
Дээд боловсролын өгөөж	Дээд боловсролын өгөөж	30%	40%	54%
Дээд боловсролтой хүмүүсийн эзлэх хувь	Дээд боловсролтой	37%	21%	17%

N = 13 594

Тэмдэглэл: Бүх хувьсагч 99%-ийн итгэх түвшинд статистикийн хувьд ач холбогдолтой.

Ойрын ирээдүйд залуучуудын их, дээд сургуульд элсэх хувь нэмэгдсэнээр дээд боловсролын өгөөж мэдэгдэхүйц буурч болно. Энэ бууралтыг дээд боловсролын чанар буурсантай шууд холбон тайлбарлаж болохгүй гэсэн санааг энд онцлон тэмдэглэж байна. Их, дээд сургуульд элсэгчдийн тоо өсөхийн хэрээр харьцангуйгаар чадвар багатай оюутнууд олноор их, дээд сургуульд элсэн суралцах ба ингэснээр дээд боловсролтой хүмүүсийн дундаж чанар буурах магадлалтай. Өөрөөр хэлбэл, их, дээд сургуульд элсэгчдийн ахиуц чанар чухал нөлөөтэй байж болно. Эдийн засгийн хэллэгээр бол,

ахиуц (marginal) хэмжигдэхүүний бууралт яваандаа нийт дунджаа бууруулна. Гэхдээ энэ бүхэн нь дунджийн тухай яриа бөгөөд төгсөгч бүрийн хувьд хөрөнгө оруулалтын өгөөж нь адилхан биш гэдгийг анхаарна уу. Тухайн төгсөгчийн суурь чадвараас гадна, сурсан сургууль, төгсөөд эрхэлж буй ажил зэргээс хамаараад ихээхэн ялгаа үүсэж болно. Энэ талын асуудлуудыг илүү тодруулахад панел судалгаа хэрэгтэй.

Эмэгтэйчүүдийн цалин

Дээрх асуудалтай холбоотойгоор, их дээд сургуульд элсэгчдийн дунд нийгмийн аль нэг бүлэг давамгайлбал тэр бүлгийн дундаж өгөөж багасаж болно. Жишээлбэл, их, дээд сургуульд суралцагсдын дунд эмэгтэйчүүд давамгайлбал, эмэгтэйчүүдийн цалингийн дундаж нь эрэгтэйчүүдийнхээс доогуур байж болно. Үүнийг сайн ойлгохгүйгээр яг адилхан боловсролтой хүмүүст ижил цалин өгөх ёстой гэж шаардах нь эмэгтэйчүүдийнхээ нөхцөл байдлыг улам дордуулах эрсдэлтэй. Учир нь, ажил олгогчид ийм шаардлагад хариу үзүүлж, зарим эмэгтэйчүүдийг ажилд авахаас татгалзахад хүрнэ. Энэ нь эргээд эмэгтэйчүүдийн дунд ажилгүйдлийн эрсдэлийг нэмэгдүүлж болзошгүй.

Хүйс, гэрлэлт

Боловсролын өгөөжийг илүү нарийвчлалтай хэмжихийн тулд тухайн хүний хүйсийн нөлөөг давхар тооцох хэрэгтэй. Дээрх үнэлгээг цааш гүнзгийрүүлж, ажиллагсдын хүйс, гэрлэсэн байдлыг нэмж, харгалзах боловсролын өгөөжийг авч үзэхэд, дээд боловсролын өгөөж 45% болж нэмэгдэж байна. Өөрөөр хэлбэл, дээд боловсролтой хүмүүс нас чацуу, гэрлэлтийн байдал ижил, адил хүйсийн, бүрэн дунд боловсролтой хүмүүстэй харьцуулахад 45% илүү цалин авч байна. Эмэгтэйчүүдийн хувьд дээд боловсролын өгөөж бүр 50% хүрч байна. Энэ ч бас бусад улс орны тооноос ажиглагддаг зүй тогтол юм. Гэр бүлийн шалтгаанаас үүдэн боловсрол багатай эмэгтэйчүүдийн ажил эрхлэлт буурч, боловсрол ихтэй, давуу тал сайтай эмэгтэйчүүд хөдөлмөрийн зах зээл дээр өрсөлдөөд эхэлбэл ийм дүр зургийг хялбархан ажиглаж болно (Claudio & Patrinos, 2014).

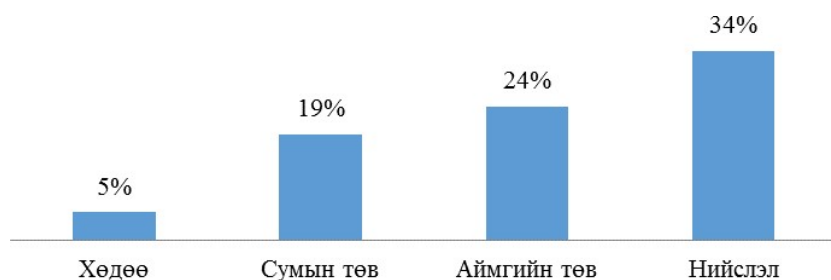
Гэхдээ, дээрх үнэлгээнүүдээс харахад, бүх түвшний боловсрол эерэг үр өгөөжтэй байна. Нэг жил нэмж суралцахын өгөөж ойролцоогоор 10% гэж хэлж болох юм. Мөн гэрлэлт нь хүмүүсийн цалингийн түвшинтэй төдийлөн хамааралгүй байна. Харин хүйсийн хувьд эмэгтэйчүүд, ижил боловсролтой нас чацуу эрэгтэйчүүдээс 18% доогуур цалинтай байна. Эндээс эмэгтэйчүүд цалингийн ялгаварлалд өртөж байна гэж шууд дүгнэж болохгүй. Хүмүүсийн эрхэлж буй ажлын байрны шинж чанарыг нэмж харьцуулах шаардлагатай. Мөн, дээр хэлсэнчлэн, эмэгтэйчүүдийн ажиллах хүчний оролцоо, ажил эрхлэх шийдэл чухал үүрэгтэй.

3. Бүс нутаг, нүүдэл

Хот, хөдөөгийн ялгаа

Ажиллах хүчний судалгаанд хамрагдсан 16-54 насны иргэдийн боловсролын түвшин хот хөдөөд харилцан адилгүй байна (Зураг 1). Зургаас харахад, нийслэлд амьдарч буй иргэдийн 34% нь бакалавраас дээш боловсролтой бол энэ тоо аймгийн төвд 24%, сумын төвд 19% байна.

Зураг 1. Боловсролын түвшний хот хөдөөгийн ялгаа,
Дээд боловсролтой хүмүүсийн эзлэх хувь

Боловсролын өгөөж нь боловсролын түвшнээс гадна бүс нутгаас хамаарч ихээхэн өөрчлөгддөг (Dahl, 2002). Энэхүү бүс нутгийн өгөөжийн ялгаа маш удаан үргэлжилдэг нь хүмүүсийн шилжилтээр хялбархан тайлбарлагддаг.

Бидний судалгаагаар, хот ба хөдөөгийн ялгааг харгалзан үнэлэхэд, дээд боловсролын өгөөжийн зөрүү харьцангуй тогтвортой байна. Харин, нийслэлд, эсвэл аймгийн төвд, бүрэн дунд боловсролтой хүмүүс нас чацуу, адил хүйсийн, боловсрол багатай хүнээс 25% илүү цалинтай байна. Орон нутгийг нь харгалзахгүй бол өмнөх харьцуулалтаар энэ зөрүү 39% байсан билээ.

Хүснэгт 4. Орон нутгийн нөлөөг тооцсон боловсролын өгөөж

Боловсролын түвшин	Өгөөж
Бүрэн дундаас доош	-25%
Бүрэн дунд	0%
Техник мэргэжлийн дунд	10%
Тусгай мэргэжлийн дунд	21%
Дипломын дээд болон бакалавр	40%
Дипломын дараах	48%

$N = 13\ 504$

Тэмдэглэл: Бүх хувьсагч 99%-ийн итгэх түвшинд статистикийн хувьд ач холбогдолтой.

Дашрамд хэлэхэд, орон нутгийн нөлөөг давхар тооцсоноор энгийн шугаман регрессийн тайлбарлах чадвар дээшилж байна. (R^2 үзүүлэлт 0.20 байснаа 0.26 болсон) Энэ нь хүмүүсийн цалинд хот, хөдөөгийн ялгаа хүчтэй нөлөөлж байгааг илэрхийлж байна.

Хүснэгт 5. Дундаж цалин ба орон нутгийн ялгаа, хөдөөтэй харьцуулснаар

Орон нутаг	Цалингийн зөрүү
Хөдөө	0%
Сумын төв	16%
Аймгийн төв	28%
Улаанбаатар	49%

Тэмдэглэл: Энэ хүснэгт тухайн хүн ижил боловсролтой, нас чацуу, адил хүйсийн, хөдөө амьдарч буй хүнтэй харьцуулахад цалин нь дунджаар хэдэн хувь зөрүүтэй байхыг харуулна. Бүх хувьсагч 99%-ийн итгэх түвшинд статистикийн хувьд

а ч холбогдолтой.

Энэ үр дүнгээс үзэхэд, ерөнхийдөө, хот ба хөдөөгийн хооронд цалингийн ялгаа их байна. Цалингийн зөрүүнээс шалтгаалан нийслэлд бүтээмж харьцангуй өндөртэй хүмүүс төвлөрөх хандлагатай. Үүнтэй холбоотойгоор, дээд боловсрол ба шилжилт хөдөлгөөний хамаарлыг тодруулах шаардлагатай.

Доорх хүснэгтээс харахад, ижил түвшний боловсролтой, нас чацуу, адил хүйсийн хүмүүсийн дундаж цалингийн хооронд хот, хөдөөгөөс хамаарсан маш их ялгаа байдаг ажээ. Тухайлбал, боловсролын түвшин өсөхийн хэрээр дундаж цалин нэмэгдэхийн зэрэгцээ хөдөөнөөс том хот руу шилжихэд дундаж цалин эрс нэмэгдэж байна.

Хүснэгт 6. Дундаж цалин, мянган төгрөг

<i>Боловсролын түвшин</i>	<i>Нийслэл</i>	<i>Аймгийн төв</i>	<i>Сумын төв</i>	<i>Хөдөө</i>	<i>Нийт</i>
Бүрэн дундаас доош	461.1	358.6	311.0	288.5	315.9
Бүрэн дунд	518.8	417.1	382.4	372.4	439.2
Техник мэргэжлийн дунд	583.2	480.3	437.3	381.1	491.2
Тусгай мэргэжлийн дунд	558.7	504.2	454.6	406.1	496.6
Дипломын дээд ба бакалавр	712.2	577.9	523.0	449.9	623.3
Дипломын дараах	763.1	632.4	512.7	450.0	700.5
Дундаж	617.3	487.1	422.9	328.3	481.8

Орлогын энэ зөрүү нь боловсрол өндөртэй хүмүүс төв суурин газар болон нийслэлд суурьших нэг чухал шалтгаан болно. Боловсрол өндөртэй хүмүүсийн шилжилт хөдөлгөөн тэдний цалинд эерэг нөлөөлдгийг олон улсын судалгаа харуулдаг (Lkhagvasuren, 2014). Тиймээс, ижил суурьшлын бүсэд амьдарч буй иргэдийн боловсролын үр өгөөжийг харьцуулж харах шаардлагатай. Үүний тулд өмнөх хэсэгт авч үзсэн загварыг ашиглалаа.

Хүснэгт 7. Боловсролын өгөөж ба суурьшил

<i>Боловсрол</i>	<i>Нийслэл</i>	<i>Аймгийн төв</i>	<i>Сумын төв</i>	<i>Хөдөө</i>
Бүрэн дундаас доош	-11%	-19%	-27%	-31%
Бүрэн дунд	0%	0%	0%	0%
Техник мэргэжлийн дунд	11%	12%	11%	2%
Тусгай мэргэжлийн дунд	12%	23%	28%	22%
Дипломын дээд ба бакалавр	36%	43%	44%	40%
Дипломын дараах	46%	55%	45%	42%

N = 13 504

Тэмдэглэл: Энэ хүснэгт тухайн хүн нас чацуу, адил хүйсийн, ижил суурьшлын хүнтэй харьцуулахад цалин нь дунджаар хэдэн хувь зөрүүтэй байхыг харуулна. Бүх хувьсагч 99%-ийн итгэх түвшинд статистикийн хувьд ач холбогдолтой.

Эндээс үзэхэд, байршлаасаа хамаараад боловсролын үр өгөөж харилцан адилгүй байна. Тухайлбал, Улаанбаатарт дээд боловсролын үр өгөөж бүрэн дунд боловсролын үр өгөөжтэй харьцуулахад 36% буюу улсын дунджаас харьцангуй бага байхад аймгийн төв, сумын төвд энэ зөрүү харьцангуй их байна. Сумандаа бага, дунд сургууль төгссөн хүмүүсийн цалин бага учраас дээд боловсрол нь илүү өгөөжтэй гэж харагдаж байна. Мөн бүрэн дунд боловсролын үр өгөөж бүрэн дундаас доош боловсролтой иргэдтэй харьцуулахад нийслэлд хамгийн бага байхад орон нутагт харьцангуй өндөр байна.

Шилжилт хөдөлгөөн

Иргэдийн шилжилт хөдөлгөөнийг боловсролтой нь харьцуулж авч үзье. Сүүлийн 5 жилд, 6 сараас дээш хугацаагаар одоогийн амьдарч байгаа газраасаа өөр газар амьдарч байсан иргэдийн эзлэх хувийг харахад, боловсролын түвшин дээшлэх тусам тухайн иргэний шилжих магадлал өндөр байна. Харин энэхүү шилжих хөдөлгөөний хувьд хүйсээс хамаарсан ялгаа төдийлөн ажиглагдаагүй. Гэхдээ боловсролоос хамаарсан шилжих хөдөлгөөн нь залуучууд их, дээд сургуульд сурахын тулд томоохон хот суурин руу шилжсэн нэг удаагийн нүүдэлтэй холбоотой байж болох юм.

Хүснэгт 8. Шилжиж ирэгсдийн эзлэх хувь

	Эрэгтэй	Эмэгтэй	Нийт	35-аас дээш насны
Бүрэн дундаас доош	3.6%	3.0%	3.3%	2.2%
Бүрэн дунд	8.5%	8.2%	8.3%	4.2%
Техник мэргэжлийн дунд	7.4%	6.9%	7.2%	5.1%
Тусгай мэргэжлийн дунд	6.7%	7.0%	6.9%	6.2%
Дипломын дээд ба бакалавр	15.1%	14.9%	15.0%	10.0%
Дипломын дараах	20.3%	21.1%	20.8%	20.3%

Тэмдэглэл: Энэ хүснэгт тухайн түвшний боловсролтой хүмүүсээс хэдэн хувь нь өөр газраас шилжиж ирснийг харуулна.

Нийслэл рүү нүүж буй хүмүүсийн боловсролын түвшин хэр өндөр вэ?

35-аас дээш насны хүмүүсийн дотор шилжих хөдөлгөөн харьцангуй бага боловч, боловсролын түвшин дээшлэх тусам шилжих магадлал нь өндөр байна. АНУ-ын муж хоорондын нүүдэл нь дээд боловсролтой хүмүүсийн дотор 6 хувь, дунд боловсролтой хүмүүсийн дотор 3 хувь байдаг. Монголд болон бусад оронд ялгаагүй, дээд боловсролтой хүмүүсийн шилжилт хөдөлгөөн илүү өндөр байна. Жишээлбэл, 35-аас дээш насны дээд боловсролтой хүмүүсийн нийслэл хот руу шилжих магадлал бусад түвшний боловсролтой хүмүүстэй харьцуулахад эрс өндөр байна. Харин дунд болон дундаас доош боловсролтой хүмүүс нийслэл хот руу шилжих магадлал харьцангуй бага байдаг ажээ.

Бидний судалгаагаар, 35-аас дээш насны нийт хүмүүсийн 3.1% нь нийслэл рүү шилжсэн бол дээд боловсролтой хүмүүсийн 8.1% нь нийслэл рүү шилжжээ. Энэ нь нийслэл хот руу боловсрол багатай иргэд шилждэг гэх хэвшмэл ойлголтыг үгүйсгэж байна. Бидний ажигласнаар, хөдөө орон нутгаас шилжин ирж байгаа сэхээтнүүд Улаанбаатарын ижил түвшний боловсролтой дундаж сэхээтнүүдтэй харьцуулахад илүү өндөр цалинтай ажил хийх хандлагатай байна. Өөрөөр хэлбэл, хөдөөнөөс шилжин ирэгсэд Улаанбаатарын дундаж ажиллагсдын чанарыг өсгөж байна.

Хүснэгт 9. Хот руу шилжин ирэгсдийн эзлэх хувь, 35-аас дээш насны иргэд

Бүрэн дундаас доош	0.1%
Бүрэн дунд	2.4%
Техник мэргэжлийн дунд	2.4%
Тусгай мэргэжлийн дунд	3.4%
Дипломын дээд ба бакалавр	8.1%
Дипломын дараах	12.7%
Дундаж	3.1%

Тэмдэглэл: Энэхүү хүснэгт тухайн түвшний боловсролтой хүмүүсээс хэдэн хувь нь нийслэлд шилжиж ирснийг харуулна. Бүх хувьсагч 99%-ийн итгэх түвшинд статистикийн хувьд ач холбогдолтой.

Боловсрол, нүүдлийн шүтэлцээ

Хүмүүс боловсролтой болсноор илүү нүүх хандлагатай болж байна уу, эсвэл нүүх хандлагатай хүмүүс боловсролтой болж байна уу гэсэн салаа асуулт гардаг. Хөдөлмөрийн эдийн засагчид энэ асуудлыг олон жил судалсны эцэст, боловсрол нь хүний нүүж шилжих сонголтод нөлөөлдгийг саяхан тогтоосон (Machin, 2012; Malamud, 2012). Тухайлбал, эдгээр судлаачид Вьетнамын дайны үед АНУ-д коллежид хамрагдаж байсан хүмүүсийн тоон мэдээллийг ашиглан сонирхолтой судалгаа хийжээ. Тэр үед оюутнуудыг цэрэгт татдаггүй байсан тул цэрэгт татагдахаас зайлсхийж маш олон залуус коллежид хамрагдаж байжээ. Эдгээр залуусын хөдөлмөрийн зах зээл дээрх шилжилт хөдөлгөөнийг судалсны үндсэн дээр боловсролын түвшин өсөхөд шилжилт хөдөлгөөн нь нэмэгддэг гэсэн дүгнэлтийг хийжээ.

Хөдөлмөрийн зах зээлийн уян хатан чанар ба бодлогын асуудал

Дээрх шилжилт хөдөлгөөн нь Монголын өнөөгийн хөдөлмөрийн зах зээлийн нөхцөл байдлыг ойлгоход чухал ач холбогдолтой. Монголын ажиллах хүчин, ялангуяа дээд боловсролтой хүмүүс хурдтай шилжиж байна. Ингэж шилжихдээ хүмүүс дунджаар илүү өндөр цалинтай буюу илүү бүтээмжтэй газарт шилждэг. Өөрөөр хэлбэл, хөдөлмөрийн бүтээмж илүүтэй салбар дахь ажил эрхлэлтийг нэмэгдүүлэхэд дээд боловсрол хүчтэй дэмжлэг болж байна. Мөн, манай их, дээд сургууль төгссөн залуусын хувьд нүүдэл нь тэдний боловсролын бас нэгэн чухал өгөөж гэдгийг бид тэр бүр анзаардаггүй.

Хүмүүс нэг газраа тогтвортой удаан ажиллах нь сайн байх албагүй. Харин, өндөр бүтээмжтэй салбарууд руу хурдан шилжиж байх нь илүү үр дүнтэйг орчин үеийн эдийн засгийн олон судалгаа харуулдаг. Ялангуяа эдийн засгийн цөөн салбар нь байнга хүчтэй цохилтод өртөж байдаг манай улсын хувьд боловсролоо дэмжих нь салбарын шилжилт хөдөлгөөнийг илүү уян хатан болгох сайн талтай. Боловсрол нь манай улсын хөдөлмөрийн зах зээлийн бодлогын амин чухал хэсэг байж болох юм.

4. Дүгнэлт

Бид түгээмэл хэрэглэгддэг Минсер маягийн тэгшитгэл ашиглан Монголын хөдөлмөрийн зах зээл дээрх дээд боловсролын өгөөжийг хэмжлээ. Монголын хөдөлмөрийн зах зээл дээрх дээд боловсролын өгөөж нь бусад улсынхтай ойролцоо байна. Тухайн цөөн тохиолдолд, дээд боловсролтой төгсөгч дунд боловсролтой хүнээс доогуур цалинтай ажил эрхэлж байж болно. Үүнд үндэслэн дээд боловсролыг үр өгөөж муутай гэж дүгнэж болохгүй. Үүнээс гадна, ирээдүйн эдийн засгийн өсөлтийг угтаж хүмүүс боловсролдоо илүү их хөрөнгө оруулах хандлагатай байдаг (Bils & Klenow, 2000). Тиймээс, боловсролын үр шимийг зөвхөн өнөөдрийн цалингаар хязгаарлан ойлгох нь буруу юм. Дээд боловсролтой хүмүүсийн цалин хот, хөдөөгийн хооронд их зөрүүтэй байна. Боловсролтой хүмүүс илүү олноороо нийслэл рүү шилжиж байгаа нь бүс нутгаас хамаарсан цалингийн зөрүү, орлогын тэгш бус байдлыг даамжруулж байна.

Ном зүй

- Bils, M., & Klenow, P. (2000). Does Schooling Cause Growth? *American Economic Review* 90(5), 1160-1183.
- Claudio, M., & Patrinos, H. (2014). *Comparable Estimates of Returns to Schooling Around the World*. World Bank Group.
- Crivellaro, E. (2012). Returns to college over time: trends in Europe in the last 15 years. Stuck on the puzzle. Working Paper No. 146. University of Padova.
- Dahl, G. (2002). Mobility and the return to education: Testing a Roy model with multiple markets. *Econometrica* 70(6), 2367–2420.
- Krueger, D. P. (2010). Cross-sectional facts for macroeconomists. *Review of Economic Dynamics* 13(1), 1–14.
- Lkhagvasuren, D. (2014). Education, Mobility and the College Wage Premium. *European Economic Review* 67, 159-173.
- Machin, S. P. (2012). Education and mobility. *Journal of the European Economic Association* 10(2), 1–15.
- Malamud, O. W. (2012). The impact of college education on geographic mobility. *Journal of Human Resources* 47(4), 913–950.
- Mincer, J. (1958). Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *Journal of Political Economy* 66(4), 281-302.